

УДК 343.523

М.В. КОСТЕНКО, канд. юрид. наук, доц.,
Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБКИ ПАСПОРТІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Ключові слова: організовані злочинні групи, під-
робка документів, паспорт, техніко-
криміналістичне дослідження документів, судово-
технічна експертиза, питання експерту

Підроблення офіційних і, відповідно, юри-
дично значущих документів (паспорт, посвід-
чення водія, свідоцтво про реєстрацію транс-
портного засобу, дозвіл на зброю, тощо)
становить велику небезпеку як для громадсь-
кого порядку та встановленої законом лега-
льної процедури видачі таких документів
конкретно, так і для всього державного ладу
загалом. Відповідно, такі документи задля
належного захисту від підроблення містять
певну кількість елементів захисту, що
об'єднуються безпосередньо в документі. Іс-
торія засобів захисту документів не стоїть на
місці, та крім звичних усім підписів та пече-
ток, сучасні технології та досягнення науки в
цій галузі можуть забезпечувати високий рі-
вень захисту документів від підроблення. Але
стрімкий розвиток науково-технічного прогресу
(розвиток сучасних засобів розмножуваль-
ної, копіювальної, комп'ютерної техніки), а
також прогалини в правилах оформлення до-
кументів є одними з об'єктивних факторів,
що сприяють формуванню нових способів
підробки паспортів.

Актуальність цього питання завжди була
на високому рівні, про що свідчать дані
ЄДРСР. За неофіційними даними, майже 4
млн. громадян України працюють за кордо-
ном нелегально, більшість з яких виїжджає за

туристичними чи приватними візами, працює
без необхідних документів, що негативно
впливає на їх правовий захист і стає причи-
ною потрапляння у сферу кримінальних інте-
ресів. В останні роки спостерігається поши-
рення такого явища, як торгівля людьми, що
становить значну суспільну небезпеку. Особ-
ливо це стосується жінок та дітей. Торгівля
людьми використовується для примусової
праці, жебракування, сексуальної експлуата-
ції, поширення наркотиків, трансплантації
органів та інших форм злочинної діяльності.
Така ситуація є наслідком зростання безро-
бїття, зменшення асигнувань на програми со-
ціального захисту, зубожіння населення. Ни-
зький рівень доходів штовхає громадян
України на пошук роботи за кордоном навіть
без знання мови й основ права, без кваліфіка-
ції, на нелегальних умовах, що водночас зу-
мовлює їх перехід до груп ризику.

Підроблені паспорти також можуть вико-
ристовуватися для незаконного всиновлення
дітей, у сфері туризму, модельного бізнесу,
освітніх програм для дітей та молоді, при по-
середницькій діяльності з працевлаштування
за кордоном, для нелегальної міграції.

На сьогодні, особисту як на нас, актуаль-
ність розглядуваного питання є максимально
високою, оскільки загальна політично-со-
ціальна ситуація в країні, наявність збройного
конфлікту та невідконтрольних територій в
державі створюють сприятливі умови для
вчинення подібних злочинів. Крім того, це
питання може отримати більшого міжнарод-
ного значення також, якщо врахувати
останні міграційні тенденції до країн Європи.

Проблемі криміналістичного дослідження
документів присвятили свої роботи такі нау-
ковці, як В. Бірюков, А. Кобилянський,
А. Леві, В. Ляпичев, Л. Патик та інші. Але пи-
тання, пов'язані з підробкою паспортів, як
правило, залишалися поза ретельною увагою.
З огляду на викладене, метою цієї статті є ви-
значення загальних підходів до можливостей
судово-технічної експертизи підроблення па-
спорту та особливостей її проведення. Новиз-

на полягає в дослідженні проблематики підробки паспортів громадянина України організованими злочинними групами. Це, у свою чергу, дозволить зменшити проблеми в міграційній сфері, особливо з урахуванням сьогоденної соціально-політичної ситуації в країні.

Слід зауважити, що технологічна складова підроблення паспортів вимагає наявності у суб'єкта злочину відповідних теоретичних знань, практичних умінь і навичок, пристроїв, засобів, матеріалів, що як правило ще на стадії підготовки до злочину створює умови, за яких злочинцю потрібна допомога інших осіб. Саме тому, такі злочини у великому обсягу є вчинені у співучасті: групою осіб за попередньою змовою, організованою групою чи, навіть, злочинною організацією. Використання складного обладнання, що потребує високих професійних знань і навичок, визначає існування між членами організованої групи розподілу обов'язків по пошуку, придбанню необхідних технічних засобів, виготовленню паспортів та їх збуту.

Першочергового значення для встановлення способу виготовлення паспортів та встановлення їх справжності набуває техніко-криміналістична експертиза документів. Неможливо заперечувати факт того, що певна діяльність слідчого на стадії досудового розслідування та суду – на стадії судового розгляду відповідно, може бути пов'язана з призначенням експертиз, вивченням висновків експерта з метою використання встановлених експертним дослідженням фактів, що мають значення при доказуванні у відповідному провадженні. У багатьох випадках виключно експертне дослідження матеріальної складової обстановки злочину виявляє такі властивості та якості конкретних об'єктів, їх зв'язків та відповідну інформацію, що є джерелом доказів.

З точки зору наукового пошуку, також, особливий інтерес та простір для аналітично-критичного мислення являє саме питання призначення експертизи, оскільки це питання безпосередньо пов'язане з практикою (як правозастосовчою, так і безпосередньо кри-

міналістичною) та науковими досягненнями у відповідній галузі.

З практичної сторони цього питання, першою та головною умовою призначення експертизи є потреба в спеціальних знаннях для встановлення обставин злочину, який розслідується. Такі обставини виявляються слідчим, що призначає експертизу в кожному окремому випадку.

Перед експертним дослідженням паспорта відбувається підготовка матеріалів, що полягає в огляді документа, визначенні завдань дослідження, з'ясуванні можливої участі спеціаліста у підготовчому етапі, обранні необхідної експертної установи, вилученні або відібранні порівняльних зразків, винесенні постанови або ухвали про призначення експертизи, відповідному пакуванню матеріалів для надання на дослідження до експертної установи [1].

Об'єктом судово-технічної експертизи є підроблені та пошкоджені документи, їх матеріали, типографські та машинописні тексти, відбитки печаток і штампів. Точніше кажучи, це: 1) реквізити документів (типографські, рукописні та машинописні тексти, відбитки друкарських форм, компостерні знаки тощо); 2) матеріали документів (матеріал, з якого виготовлений документ – папір, картон, дедерин, коленкор (матеріали для обкладинки); матеріали письма – туші, чорнила, фарби, пасти для кулькових ручок тощо; допоміжні матеріали – захисні засоби, клей, хімічні засоби тощо); 3) технічні засоби, що використовуються при виготовленні документів (пишучі приладдя та друкарські засоби, поліграфічна техніка, кліше печаток та штампів, різачки, брошурувальні приладдя тощо); 4) сліди, залишені внаслідок зміни змісту документа (від знарядь письма та інших пристосувань, хімічні та інші речовини) [2].

На протязі всього експертного дослідження необхідно дотримуватися відповідних правил поведінки з паспортом: неможливо вносити будь-які зміни (помітки, проколи, підкреслення, обводи, дописки тощо), згинати

сторінки за новими складками, приклеювати відірвану чи підклеювати надірвану фотокартку, зчіплювати сторінки паспорта скріпкою; на експертизу паспорт слід направляти в конверті, помістивши документ між чистими аркушами паперу [3].

Фактично, судово-технічна експертиза може вирішувати наступні завдання: визначення способів зміни рукописних реквізитів документа, встановлення первинного змісту тексту, встановлення відносного часу виготовлення документа, дослідження друкарських засобів та їх відбитків, встановлення способу відтворення зображень (відбитків), визначення устаткування, що застосовувалося для виготовлення друкуючих засобів та одержання відбитків, встановлення осіб, що виготовили друкуючи засоби, встановлення джерела виготовлення підробленого документа [4].

Виходячи з наведеного переліку, можна також зробити висновок, що технічна складова підроблення є складним процесом, який вимагає наявності різного роду знань, матеріально-технічного забезпечення, тощо. Саме тому, в осіб, що вчиняють цей злочин у стані співучасті (наприклад, у формі злочинної організації) між співучасниками може бути наявний розподіл ролей не тільки за кримінально-правовою кваліфікацією (організатор, підбурювач, пособник, виконавець), але й за технічно-фактичною, наприклад: «відповідальний за матеріали», «оператор технічних засобів», «спеціаліст з каліграфії» тощо.

Так, як було визначено вище, паспорт є об'єктом судово-технічної експертизи. Паспорту належні спеціальні засоби захисту, що ускладнюють, наприклад, несанкціоноване його виготовлення, чи непомітне внесення змін до нього. Для правильного формулювання питань, які слідчий виносить на вирішення експертизи, йому необхідно розумітися на таких засобах захисту.

Предметом фактичного судово-технічного дослідження є факти і обставини, пов'язані з неправомірним виготовленням документів (а саме паспорту), способом внесення в них

змін, виявленням невидимих записів та інших змін, що встановлюються шляхом використання відповідних науково-технічних знань у галузі дослідження документів у передбаченому законодавством порядку.

Головним актом законодавства, що регламентує порядок проведення експертних досліджень, є Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджені наказом Міністерства юстиції України (від 08.10.1998 року № 53/5) [5]. Так, відповідно до цього документа, технічна експертиза документів поділяється на два види: експертиза реквізитів документів та експертиза матеріалів документів.

Також встановлені процедурні аспекти такої експертизи про вилучення та відібрання зразків (наприклад, для ідентифікації відповідних печаток і штампів у паспорті: сімейного стану, групи крові, реєстрації місця проживання, зняття з реєстрації місця проживання тощо), відповідно до якої складаються певні протоколи, у яких зазначається, які саме зразки були вилучені або відібрані, їх кількість, умови відбору та інші суттєво важливі обставини. Так, навіть на стадії відбору слідчий, слідчий суддя чи прокурор може запрошувати спеціаліста. Цей факт також є вмотивованим тим, що навіть на стадії відбору необхідні спеціальні знання та професійні навички.

Традиційно, виходячи з аналізу правозастосовної практики, можливостей технічної експертизи паспорту, відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, (затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5), можна виокремити певний перелік основних питань, що ставляться на вирішення судово-технічної експертизи паспорта [4]. Вони поділяються на декілька підгруп, спрямованих на вирішення наступних загальних завдань [6]:

– діагностичних: встановлення обставин виготовлення документу або його фрагментів,

встановлення наявності змін в документі та обставин їх виникнення виявлення первинного змісту документу, який було змінено;

– класифікаційних: встановлення належності технічних засобів, пристроїв, матеріалів до певних класифікаційних груп;

– ідентифікаційні: ототожнення технічних засобів, пристроїв, матеріалів.

Обсяг та зміст спеціальних знань, які необхідні для проведення судово-технічної експертизи документів постійно розширюється [7]. При дослідженні паспортів, виготовлених сучасними технічними засобами, окрім традиційних криміналістичних знань з документознавства, необхідними є знання в сфері аналітичної хімії, комп'ютерної техніки, поліграфії та багатьох інших.

Слід зауважити, що при досудовому розслідуванні підроблення паспорта, вчиненого у співучасті, крім зазначених питань в межах технічно-наукової експертизи, часто необхідні призначення інших експертиз з відповідними їм «класичними запитаннями» (дактилоскопічної, почеркознавчої тощо) щодо того самого об'єкта – паспорта, але з іншою метою – визначення кількості осіб, причетних до вчиненого підроблення, встановлення індивідуалізації та конкретизації цих осіб.

Висновки експерта сприяють вирішенню багатьох завдань, які стоять перед органами слідства та дізнання. Вони є підставою для висунення слідчих та розшукових версій, прийняття рішення про тактику та послідовність проведення окремих слідчих дій, в окремих випадках допомагають звзвити коло осіб, що перевіряються, а інколи й встановити особу злочинця.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що можливості судово-технічної експертизи підроблення паспорту, скоєного у співучасті є досить широкими, але вони обмежуються низкою факторів, що мають місце на практиці: неналежне забезпечення експертних підрозділів, мала кількість навчально-методичної літератури, відповідних зразків паспортів, тощо. Зазначені фактори гальмують можливості

експертного дослідження, та перешкоджають повному, об'єктивному, всебічному та актуальному досудовому розслідуванню.

Крім того, слід зауважити, що при розслідуванні підроблення, вчиненого групою осіб, слідчому фактично неможливо обмежитися виключно судово-технічною експертизою паспорта для формування належної доказової бази, тому необхідні призначення інших видів експертизи (дактилоскопічна, почеркознавча тощо) та проведення відповідних слідчих дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Патик Л. Л. Техніко-криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України : навч. посібник / Патик Л. Л. – К. : Центр учб. літ., 2013. – 142 с.

2. Мілевська А. О. Захист від підробки документа, викладеного на спеціальному нотаріальному бланку / Мілевська А. О. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія: Юриспруденція. – 2014. – № 8. – С. 158–160.

3. Воробей О. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч.-метод. посіб. / Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. – К. : Центр учб. літ., 2008. – 304 с.

4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз / затв. наказом Міністерства юстиції України : від 08.10.1998 р., № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень / затв. наказом Міністерства юстиції України : від 08.10.1998 р., № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

6. Мирский Д. Я. Возможности кодирования при создании информационно-поисковой системы применительно к решению задач судебно-технической экспертизы документов / Мирский Д. Я., Сахарова Е. А. // Процессуа-

льные аспекты судебной экспертизы : сб. науч. тр. ВНИИСЭ. – 1986. – № 2. – С. 102–128.

7. Беляева Г. А. О специальных знаниях в судебно-техническом исследовании документов / Беляева Г. А., Калашников А. Н., Беляе-

вский В. Л. // Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений : сб. науч. тр. – Волгоград, 1989. – С. 51–57.

Костенко М. В. Деякі питання розслідування підробки паспортів, що вчиняються організованими злочинними групами / М. В. Костенко // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 123–127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_24.pdf

Розглядається підробка паспортів, що вчиняється організованими злочинними групами, з точки зору їх використання для вчинення інших злочинів. Визначається значення техніко-криміналістичної експертизи документів для розслідування таких злочинів. Аналізуються загальні вимоги призначення експертизи паспортів, зокрема, підготовки та формулювання питань експерту. Розкривається сутність проблемних питань практики розслідування підробки паспортів, що вчиняється організованими злочинними групами.

Костенко М.В. Некоторые вопросы расследования подделки паспортов, совершаемых организованными преступными группами

Рассматривается подделка паспортов, совершаемая организованными преступными группами, с точки зрения их использования для совершения других преступлений. Определяется значение технико-криминалистической экспертизы документов для расследования таких преступлений. Анализируются общие требования назначения экспертизы паспортов, в частности, подготовки и формулировки вопросов эксперту. Раскрывается сущность проблемных вопросов практики расследования подделки паспортов, совершаемых организованными преступными группами.

Kostenko M.V. Some Questions of Investigation Passport Fraud Committed By Organized Criminal Groups

We consider a fake passport, committed by organized criminal groups in terms of their use to commit other crimes. It defines the value of technical and forensic examination of documents for the investigation of such crimes. It was analyzed the general requirements of an expert examination of passports, in particular, the preparation and the formulation of questions to the expert. The essence of the problem issues passport fraud investigation practices committed by organized criminal groups.